

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ У ТАКТИЧНИХ ОПЕРАЦІЯХ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ПОРУШЕННЯМ ПРАВИЛ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

USE OF SPECIAL KNOWLEDGE IN TACTICAL OPERATIONS DURING THE INVESTIGATION OF CRIMES RELATED TO VIOLATIONS OF ENVIRONMENTAL SAFETY RULES

Черемнова А.І., к.ю.н., доцент,
вчений секретар

Одеський науково-дослідний інститут судових експертиз Міністерства юстиції України

Пастух А.В., аспірантка кафедри криміналістики
Одеський державний університет внутрішніх справ

Стаття присвячена питанню використання спеціальних знань у тактичних операціях під час розслідування злочинів, пов'язаних з порушенням правил екологічної безпеки. Авторками визначено коло тактичних операцій, проведення яких потребує залучення осіб, які володіють спеціальними знаннями, зокрема, зосереджено увагу на питанні проведення судових експертиз під час такого розслідування. Визначено, що до злочинів, пов'язаних з порушенням правил екологічної безпеки, згідно з чинним кримінальним законодавством варто віднести порушення правил екологічної безпеки (ст. 236 КК України); невжиття заходів щодо ліквідації наслідків екологічного забруднення (ст. 237 КК України); приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення (ст. 238 КК України); проєктування чи експлуатація споруд без систем захисту довкілля (ст. 253 КК України). Як окремий вид злочинної діяльності, яка несе загрозу довкіллю та навколишньому природному середовищу, запропоновано виокремити збройну агресію росії проти України, зважаючи на руйнівний вплив наслідків ведення воєнних дій для навколишнього природного середовища, життя та здоров'я людей, тварин, рослинного світу тощо.

Авторки в межах дослідження виокремили тактичні операції під час розслідування злочинів, пов'язаних з порушенням правил екологічної безпеки, що потребують залучення осіб, які володіють спеціальними знаннями: «Документи», «Територія ураження», «Вид та походження забруднюючих речовин». Під час розгляду кожної з вищевикремлених тактичних операцій було визначено коло обставин, які підлягають встановленню, види судових експертиз та питання, які можна вирішити у випадку їхнього проведення. Констатовано, що проведення судових експертиз під час досудового розслідування злочинів, пов'язаних з порушенням правил екологічної безпеки, є необхідним задля здійснення ефективного розслідування протиправної діяльності.

Ключові слова: досудове розслідування, злочини, пов'язані з порушенням правил екологічної безпеки, тактичні операції, обставини, що підлягають встановленню, слідчий, особи, що володіють спеціальними знаннями, експерти, судові експертизи, Національна поліція України.

The article is devoted to the issue of the use of special knowledge in tactical operations during the investigation of crimes related to the violation of environmental safety rules. The authors defined a range of tactical operations, the conduct of which requires the involvement of persons with special knowledge, in particular, attention is focused on the issue of conducting forensic examinations during such an investigation. It was determined that, according to the current criminal legislation, violations of environmental safety rules should be classified as crimes related to violations of environmental safety rules (Article 236 of the Criminal Code of Ukraine); failure to take measures to eliminate the consequences of environmental pollution (Article 237 of the Criminal Code of Ukraine); concealment or distortion of information about the environmental condition or morbidity of the population (Article 238 of the Criminal Code of Ukraine); design or operation of buildings without environmental protection systems (Article 253 of the Criminal Code of Ukraine). As a separate type of criminal activity that poses a threat to the environment and the surrounding natural environment, it is proposed to single out Russia's armed aggression against Ukraine, taking into account the destructive impact of the consequences of military operations on the natural environment, life and health of people, animals, flora, etc.

Within the scope of the study, the authors singled out tactical operations during the investigation of crimes related to the violation of environmental safety rules, which require the involvement of persons with special knowledge: «Documents», «Damaged territory», «Type and origin of pollutants». During the review of each of the above-mentioned tactical operations, the range of circumstances to be established, the types of forensic examinations and the issues that can be resolved in the event of their conduct were determined. It was established that conducting forensic examinations during the pre-trial investigation of crimes related to the violation of environmental safety rules is necessary for the effective investigation of illegal activities.

Key words: pre-trial investigation, crimes related to violation of environmental safety rules, tactical operations, circumstances to be established, investigator, persons with special knowledge, experts, judicial examinations, National Police of Ukraine.

Процес розслідування злочинної діяльності вимагає від слідчого визначення кола тактичних операцій, вирішення яких надасть змогу здійснити ефективне досудове розслідування, що у свою чергу передбачає взаємодію та комунікацію між багатьма суб'єктами. Ми підтримуємо точку зору, що не будь-який набір слідчих та інших дій можна визнати тактичною операцією. У функціональному відношенні об'єднання слідчих дій, оперативного-розшукових та інших заходів у тактичну операцію відбувається на підставі можливості вирішення у результаті такого об'єднання певного завдання розслідування, яке через об'єм або зміст неможна вирішити шляхом застосування окремих тактичних прийомів, слідчих дій тощо [1, с. 251].

Вважаємо, що під злочинном, пов'язаним з порушенням правил екологічної безпеки, варто розуміти винне, протиправне діяння, що характеризується прямим/непрямим

умислом, в результаті якого завдається шкода навколишньому природному середовищу як цілісній системі, ландшафтам, природним ресурсам, рослинному та тваринному світу, іншим природним комплексам.

Зважаючи на специфіку злочинів, розслідування яких складає предмет нашого дослідження, під час проведення окремих тактичних операцій необхідною є взаємодія слідчого насамперед з особами, які володіють спеціальними знаннями, пояснюється це великою кількістю питань, які виникають під час досудового розслідування та вимагають відповідного рівня кваліфікації, наявності освіти, якою не володіють слідчий та/або працівники оперативних підрозділів Національної поліції України. Чинне кримінальне процесуальне законодавство на сьогодні передбачає дві категорії осіб, що володіють спеціальними знаннями: спеціалістів (які здебільшого надають консультативну,

технічну допомогу) та експертів (висновки яких є дже-релами доказів у кримінальному провадженні). У межах нашого дослідження ми зосередимо свою увагу саме на визначенні кола тактичних операцій під час розслідування злочинів, пов'язаних з порушенням правил екологічної безпеки, що вимагають залучення до процесу досудового розслідування експертів.

Варто констатувати, що питання проведення судових експертиз під час розслідування злочинної діяльності та окремі методики проведення перших, доволі докладно розглядалися на шпальтах наукових видань юридичного та спеціального спрямування, про що свідчить чимала кількість дослідницьких праць. Так, можна виокремити наукові доробки В. Бахіна, В. Журавля, В. Маляренка, В. Кузьмічова, О. Рагінова та інших вчених.

Водночас питання проведення тактичних операцій під час розслідування різних категорій протиправних діянь було досліджено П. Біленчуком, А. Волобуєвим, В. Шевчуком, В. Шепітьком та іншими науковцями, проте проблематика розгляду тактичних операцій, що потребують залучення осіб, які володіють спеціальними знаннями, під час розслідування злочинів, пов'язаних з порушенням правил екологічної безпеки, до сьогодні не розкривалася, що й пояснює актуальність проведеного нами наукового пошуку.

В. Шевчук вказує, що структура тактичної операції може бути досліджуваною й поданою в динаміці і статиці, а в ній виокремлено два взаємозв'язаних блоки: 1) атрибутивний та 2) функціональний. До атрибутивного блоку доцільно включати: а) суб'єктів (учасників), б) засоби, в) ресурси, а до функціонального: а) аналіз та оцінку слідчої ситуації; б) постановку тактичного завдання й визначення мети тактичної операції; в) прийняття рішення про її проведення; г) створення моделі тактичної операції і програми її реалізації; д) здійснення тактичної операції; е) оцінку досягнутих результатів [2, с. 322–324]. Водночас під час здійснення інших наукових досліджень науковець стверджує, що кожна функція тактичної операції специфічна, має лише їй властивий зміст і об'єкт впливу, виконує в процесі функціонування таку роль і призначення, які в силу індивідуальності надають їй особливої спрямованості, теоретичної або прикладної цінності [3, с. 882]. Отож, зважаючи на викладене, не виникає жодних сумнівів щодо доцільності залучення в межах досудового розслідування під час проведення окремих тактичних операцій експертів.

В. Журавель зазначає, що залучення експерта – процесуальна дія з використання спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла з метою отримання доказової інформації методами наукового дослідження, яка здійснюється за зверненням сторін кримінального провадження або за дорученням слідчого судді чи суду і результати якої знаходять своє відображення у висновку експерта. Залучення експерта розглядається як передбачена законом форма отримання нових знань, що мають значення для кримінального провадження. Цій дії притаманні такі ознаки: 1) залучення здійснюється, коли для вирішення певних питань потрібні наукові, технічні або ін. спеціальні знання; 2) як експерти залучаються досвідчені фахівці у певній спеціальній галузі (галузях) знань; 3) процедура залучення регламентована нормами КПК України; 4) підсумки залучення експерта та результати його дослідження оформлюються висновком, який є процесуальним джерелом доказів (ч. 2 ст. 84, статті 101, 102 КПК України) [3, с. 293].

Так, зважаючи на те, що до злочинів, пов'язаних з порушенням правил екологічної безпеки, згідно з чинним кримінальним законодавством варто віднести

– порушення правил екологічної безпеки (ст. 236 КК України);

– нежиття заходів щодо ліквідації наслідків екологічного забруднення (ст. 237 КК України);

– приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення (ст. 238 КК України);

– проєктування чи експлуатація споруд без систем захисту довкілля (ст. 253 КК України).

Як окремий вид злочинної діяльності, яка несе загрозу довкіллю та навколишньому природному середовищу, на наш погляд, можна виокремити збройну агресію росії проти України. Вказане насамперед підтверджується тим, що станом на 13 квітня 2023 року було зареєстровано 2 363 звернення від громадян щодо негативного впливу на довкілля, а орієнтовні збитки, нанесені навколишньому природному середовищу складають 1 924 млрд. грн. (сюди відносять вплив горіння нафтопродуктів, лісові пожежі, загоряння інших об'єктів, забруднення ґрунтів, засмічення земель відходами). Згідно з методикою розрахунку неорганізованих викидів забруднюючих речовин або суміші таких речовин в атмосферне повітря внаслідок виникнення надзвичайних ситуацій та/або під час дії воєнного стану та визначення розмірів завданої шкоди внаслідок знищення військової техніки окупантів в атмосферне повітря було вивільнено 49 131 т викидів [4]. Вказаний аспект дозволяє стверджувати, що військові дії, які наразі проводяться на території України, крім нанесення шкоди населенню та державності країни, завдають нищівний вплив і навколишньому природному середовищу, що, на наше переконання, потребує додаткової відповідної кримінально-правової кваліфікації.

Беручи до уваги вищезазначене, вважаємо за доцільне проведення таких тактичних операцій під час досудового розслідування злочинів, пов'язаних з порушенням правил екологічної безпеки, що потребують залучення осіб, які володіють спеціальними знаннями: «Документи», «Територія ураження», «Вид та походження забруднюючих речовин».

Зважаючи на судову та слідчу практику, на нашу думку, під час розслідування злочинів, пов'язаних з порушенням правил екологічної безпеки, та проведення окремих тактичних операцій, зазначених вище, під час досудового розслідування варто звертатися до проведення наступних судових експертиз:

– технічної експертизи документів: а) експертизи реквізитів документів; б) експертизи відбитків печатних форм та друкарських пристроїв; в) експертизи матеріалів документів;

– експертизи ґрунтів;

– будівельно-технічної експертизи: а) експертизи відповідності документації вимогам нормативів; б) експертизи будівель, споруд, територій;

– екологічної експертизи;

– інженерно-екологічної експертизи;

– санітарно-епідеміологічної експертизи;

– економічної експертизи;

– судово-медичної експертизи.

Не зупиняючись детально на особливостях проведення судових експертиз під час розслідування злочинів, пов'язаних з порушенням правил екологічної безпеки, пропонуємо зупинитися на загальній характеристиці тактичних операцій, обставин, що підлягають встановленню, та окремих напрямках проведення відповідних судових експертиз відповідно до Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертів та експертних досліджень [5], які доцільно проводити.

Так, розглядаючи тактичну операцію «Документи», яка передбачає вивчення, дослідження наявної у підприємства, установи, організації, фізичної особи-підприємця, фізичної особи, іншого суб'єкта господарювання документації, у тому числі дозвільної для провадження певного роду діяльності, що у свою чергу призвело до нане-

сення шкоди природному навколишньому середовищу, насамперед доцільним є проведення технічної експертизи документів та економічної експертизи. Об'єктами, представленими для дослідження експертів, у даному випадку можуть виступати, наприклад: лісорубний або лісовий квиток як спеціальний дозвіл на використання лісових ресурсів, зокрема, на тих територіях, де здійснення такої діяльності забороняється, чи здійснюється з порушенням законодавчо встановлених лімітів використання лісових ресурсів тощо; дозвіл на спеціальне використання водних біоресурсів у рибогосподарських водних об'єктах (їх частинах) з порушенням встановлених вимог щодо об'ємів вилування водних біоресурсів, місця провадження такого виду діяльності чи з використанням заборонених пристроїв та/або засобів; документи, що підтверджують право власності; документи, що надають суб'єкту господарювання право володіння, користування, розпорядження певною територією та/або земельною ділянкою; бухгалтерська документація тощо.

Обставинами, що підлягають встановленню під час окресленої тактичної операції, є:

- визначення діяльності якого суб'єкта господарювання спричинила нанесення шкоди природному навколишньому середовищу;
- наявність у суб'єкта господарювання відповідної документації для провадження певного роду діяльності, в результаті якої було завдано шкоду навколишньому природному середовищу;
- наявність передбаченої чинним законодавством дозвільної документації;
- визначення «прозорості» ведення бухгалтерської документації тощо.

К. Чередник, розглядаючи тактичні операції, спрямовані на вилучення та дослідження документальних джерел інформації про ознаки шахрайства на ринку нерухомості, вчиненого злочинними угрупованнями, вказує на те, що для досягнення кінцевого результату необхідно пройти на кожному етапі ряд процедур, пов'язаних із підготовкою та перевіркою документації, отриманням відповідних дозволів та наданням необхідних документів до відповідних інстанцій, укладанням договорів тощо. Вказане зумовлює вирішення завдань, спрямованих на: з'ясування переліку документів, які мають відношення до справи та мають доказове значення; встановлення їх місцезнаходження та осіб, у володінні яких вони знаходяться; визначення способу та порядку їх вилучення; подальше дослідження та оцінка отриманих результатів [6, с. 328].

Так, залучення осіб, що володіють спеціальними знаннями, до проведення тактичної операції «Документи» надасть можливість:

- встановити «справжність» документації, наявної у суб'єкта господарювання, що має дозвільний характер та/або надає право володіння, розпорядження та користування земельною ділянкою;
- здійснити перевірку факту внесення змін до документації, її підробки, фальсифікації, характер такого втручання;
- перевірити автентичність документів (встановити факт зміни всього тексту документа та/або його окремої частини);
- перевірити справжність відбитків печаток і штампів, час їхнього проставлення;
- встановити чи було підписано документ особою власноруч чи за допомогою факсиміле (у такому випадку можлива ситуація, що документ було підготовлено та видано третьою зацікавленою особою);
- інші питання.

Під час проведення тактичної операції «**Територія ураження**», метою якої є встановлення географічних меж території, що зазнала негативного впливу через вчинення злочинної діяльності, зважаючи на те, що наслідки ура-

ження не завжди можуть мати чітко виражені характерні ознаки та сприйматися органами чуття людини, постає нагальна потреба у використанні спеціального обладнання та пристроїв, користування якими потребує наявності спеціальної підготовки та/або навичок, наприклад, у разі фактів радіаційного випромінювання, що може мати місце через порушення правил поведінки з такого роду речовинами та/або відходами від такої діяльності.

Обставинами, які підлягають встановленню, є:

- територія, що «зазнала негативного впливу» від дій підозрюваних у вчиненні злочинів, пов'язаних з порушенням правил екологічної безпеки (локалізація зони ураження);
- фактичне місце вчинення злочину, пов'язаного з порушенням правил екологічної безпеки;
- з'ясування «легальності» діяльності підприємства, що своєю діяльністю завдає шкоди навколишньому природному середовищу (зокрема, чи було створено підприємство умисно для нанесення такої шкоди, чи вона наносилася підприємством, для якого нанесення негативного впливу довкіллю не було головною метою його створення та функціонування);
- проміжок часу, протягом якого здійснювалася злочинна діяльність, тощо.

У такому разі необхідним є проведення експертизи ґрунтів, екологічної експертизи, санітарно-епідеміологічної експертизи, в окремих випадках судово-медичної експертизи, що надасть змогу встановити:

- хімічний склад ґрунту (визначити наявність у ньому різного роду шкідливих речовин та/або їх залишків);
- наявність негативного впливу діяльності суб'єкта господарювання на певну ділянку місцевості, характер такого впливу;
- наявність слідів радіоактивного ураження;
- оцінку здійсненого суб'єктом господарювання впливу на довкілля;
- можливі екологічні ризики;
- дослідження проб ґрунтів, атмосферного повітря, поверхневих та підземних вод тощо [5].

Тактична операція «**Вид та походження забруднюючих речовин**» має на меті встановлення безпосередньо джерела забруднюючих речовин, причин та умов, за яких вони потрапили в навколишнє природне середовище. За таких обставин необхідним є проведення будівельно-технічної експертизи; екологічної експертизи; санітарно-епідеміологічної експертизи; судово-медичної експертизи. За допомогою проведення вищезазначених досліджень можливо встановити насамперед:

- відповідність об'єктів проектно-технічним документам та вимогам діючого законодавства;
- відповідність фактично побудованого об'єкта заявленому у проектно-технічній документації;
- технічний стан об'єкта;
- причини пошкоджень та/або руйнувань на об'єкті, що в результаті спричинили забруднення навколишнього природного середовища;
- визначення рівня шкідливого впливу діяльності підприємства на життя та здоров'я населення;
- відповідність умов праці та провадження роботи на підприємстві санітарним та протиепідемічним нормам;
- підрахунок ризиків діяльності підприємства для життя та здоров'я населення;
- перевірку продукції, речовин, матеріалів тощо на предмет негативного впливу для життя та здоров'я населення;
- перевірку технологій, інструментів, устаткування, що використовуються під час виробництва тощо [5].

Можна зробити **висновок**, що використання спеціальних знань під час досудового розслідування злочинів, пов'язаних з порушенням правил екологічної безпеки, надає можливість вирішити ряд завдань в межах тактичних операцій під час кримінального провадження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шевчук В.М. Тактична операція як різновид тактико-криміналістичних комплексів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2013. № 5. С. 248–252.
2. Шевчук В. М. Структура тактичних операцій: проблеми та пропозиції. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 4 (71). С. 318–328.
3. Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія. Т. 20. *Велика українська юридична енциклопедія* : у 20 т. / редкол. : В.Ю. Шелітько (голова) та ін.; Харків : Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2018. 952 с.
4. ЕкоЗагроза : Офіційний ресурс Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України. URL : <https://ecozagroza.gov.ua>
5. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України № 53/5 від 08.10.1998. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>
6. Чередник К.О. Тактичні операції, спрямовані на вилучення та дослідження документальних джерел інформації про ознаки шахрайства на ринку нерухомості, вчиненого злочинними угрупованнями. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Випуск 1 (22). С. 327–330.